

Introduktion till morfologi och syntax

Lingvistik 2 – Ord och ochklasser

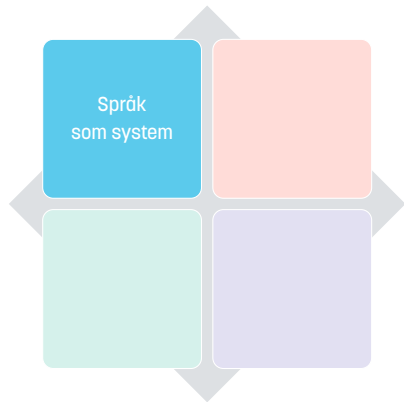
Marcel Bollmann

Institutionen för datavetenskap (IDA)

Påminnelse: Språk som system

- **Fonologi:** läran om språkljud och hur de är organiserade
- **Morfologi:** läran om hur ord byggs upp av de “minsta betydelsebärande enheter” (Yule, § 5–6)
- **Syntax:** läran om hur ord kombineras för att forma fraser, satser och meningar (Yule, § 7–8)
- **Semantik:** läran om språkliga uttrycks betydelse

Ibland pratar man även om **morfosyntax**.

Denna föreläsning

■ Ord och lexikon

- Vad är ord?
- Vad är lexikon?
- Ordbildning

■ Ordklasser

- Överblick och ordklasstyper

■ Innehållsord

- Substantiv
- Verb
- Adjektiv och adverb

■ Funktionsord

- Pronomen
- Artikel
- Preposition
- Konjunktion och subjunktion
- Andra typer

Seminarium

- Två grupper
 - 13:15–14:00: Grupp 1 ~ labbgrupp Jenny
 - 14:15–15:00: Grupp 2 ~ labbgrupp Kätriin
- **Titta på övningsuppgifterna** (och försök att lösa dem) innan seminariet!
 - Både i **PDF:n** och i **övningsboken** från Josefsson (*se kurshemsidan*).
 - Idén: Vi går igenom alla uppgifter i PDF:n, uppgifter från Josefsson diskuteras bara om ni har frågor om dem, så det blir mer givande för er om ni **kommer förberedda!**
- Det är inte obligatoriskt att delta.
 - Det betyder att ni inte behöver meddela mig om ni inte kan komma.

Ord och lexikon

Vad är ord?

Hur kan man **definiera** begreppet?

Vad är ord?

- **Hur många ord** i följande exempel?

🇸🇪 Jag köpte en tvättmaskin. — I bought a washing machine. 🇬🇧

🇬🇧 I will not accept it. — I cannot accept it. 🇬🇧

🇯🇵 語とは言語の構成単位の一つである。

→ Ortografi – t.ex. mellanslag – är inte alltid en bra indikator på ett “ord.”

Vad är ord?

Det finns **ingen allmänt accepterad definition** inom lingvistiken
av begreppet “ord.”

“**word.** *A unit of expression which has universal intuitive recognition by native speakers, in both spoken and written language.*”

— Crystal (2008), *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*

Föreslagna kriterier för "ord"

- 1 Ord har en **fast intern struktur**.

*o-drick-bar-t — *drick-t-o-bar*

*Hur snabb är bilen? — Bilen är snabb. — *Bil är snabben.*

- 2 Ord **kan inte avbrytas** mitt i.

**Jag köp te en tvättmaskin.*

- 3 Ett ord är den **minsta enhet** som kan "stå för sig själv."

Vad dricker du? — Kaffe.

Vad är lexikon?

- Inom lingvistikens lagrar **lexikonet** information om morfem, ord och deras egenskaper.
 - Abstrakt begrepp, inte något fysiskt
 - **lexikon** $\approx$ **vokabulär** $\approx$ **ordförråd**
- Lexikonet tillhandahåller “delarna,” morfologin tillhandahåller “reglerna” för hur de kan kombineras.
 - Lexikon: *lögn*, *-aktig*
 - Morfologi: *lögn* + *-aktig* $\rightarrow$ *lögnaktig*

Hur många ord känner du till?

Det mentala lexikonet

- Vi alla har ett begränsat (men stort) **ordförråd**.
 - Vuxna människor kan förmodligen **minst 50,000** ord (gäller både engelska och svenska).
 - *Men*: Beror mycket på vad som räknas som ett “ord”...
- Ordens form är **symboliskt** och **konventionaliserat**.
 - 🌲: *träd, tree, Baum, árbol, cây, strom, drevo, ağaç, 木, дерево, ...*
- Det **mentala lexikonet** kopplar **form** till **betydelse**.

Källa: Aitchinson (2012), s. 8

Användning av det mentala lexikonet

Vi kan komma åt information i vårt mentala lexikon på olika sätt.

- **Fonologiska** egenskaper
 - *Vad rimmar på “figur”?*
- **Semantiska** egenskaper
 - *Vad är synonymer till “dålig”?*
 - *Vad är motsatsen till “pratsam”?*
- **Sociolingvistiska** egenskaper
 - *Det var en jävligt schysst chaffis.*
 - *Det var en utomordentligt trevlig chaufför.*

Ordigenkänningstest

- Vilka av dessa är verkliga engelska ord?

sajf

sarf

desk

sjmf

sjif

Ordigenkänningstest

Stimulus	Exempel	Reaktionstid (medelvärde)
Ord	<i>desk</i>	708 ms
Icke-ord (ej uttalbart)	<i>sjmf</i>	607 ms
Icke-ord (onset ej uttalbart)	<i>sjif</i>	644 ms
Icke-ord (coda ej uttalbart)	<i>sajf</i>	680 ms
Icke-ord (uttalbart)	<i>sarf</i>	746 ms

→ Relaterat till **psykologistik** och mentala processer...

Nyordslistan: Vilket år?

- *barnvagnsbio*
- *finansfobi*
- *googla*
- *(göra en) labrador*
- *närvaropeng*
- *social turism*
- *stalka*
- *tröskelboende*

Source: [Nyordslistan](#)

Nyordslistan: Vilket år?

- *alternativa fakta*
- *cringe*
- *dabba*
- *fidget spinner*
- *fejkade nyheter*
- *killgissa*
- *#metoo*
- *sekundärkränkt*

Source: [Nyordslistan](#)

Nyordslistan: Vilket år?

- *AI-klonad*
- *bubbelhoppa*
- *dubbelswisha*
- *gargasnipe*
- *ick*
- *känslighetsläsare*
- *nepo baby*
- *situationship*

Source: [Nyordslistan](#)

Hur bildas nya ord?

- **Lånord**

- *cringe* (...cringeig? att cringea?)
- *situationship*

- **Lånöversättning (calques)**

- *software* → *mjukvara*
- *Staubsauger* → *dammsugare*

- **Retrogradering (backformation)**

- *kedjerökning* → *kedjeröka*

- **Teleskopord (blending)**

- *bank* + *automat* → *bankomat*
- *Barbie* + *Oppenheimer*
→ *Barbenheimer*

- **Förkortning (clipping)**

- *loppmarknad* → *loppis*
- *climate fiction* → *cli-fi*

- **Coinage**

- *googol* → *Google* → *googla*
- *fear of missing out* → *fomo*

Hur bildas nya ord?

- **Lånord**

- cringe (...cringeig? att cringea?)
- situationship

- **Lånöversättning (calques)**

- 🇬🇧 software → mjukvara
- 🇩🇪 Standart → standard

- **Teleskopord (blending)**

- bank + automat → bankomat
- Barbie + tjej → barbie

 Rindfleschetiketteringsövervakningslagen
Lag om överföring av uppgifter för övervakning av märkning av nötkött

- **Coinage**

- googol → Google → googla
- fear of missing out → fomo

Ordklasser

Hur kan vi klassa ord?

- **Betydelsekriteriet**

- Substantiv refererar ofta till *saker*
- Verb refererar ofta till *handlingar*

- **Böjningskriteriet**

- Substantiv böjs i kategori *numerus* (singular/plural)
- Verb böjs i kategori *tempus* (nutid/dåtid)

- **Funktionskriteriet**

- Substantiv kan fungera som subjekt eller objekt i en mening

Ordklasstyper

- **Öppna** ordklasser, också: **innehållsord**
 - e.g. *bil, riktning, hamna, dike, köra, sten, ...*
 - Betecknar personer, saker, egenskaper, handlingar, ...
 - Ständigt expanderande
- **Slutna** ordklasser, också: **funktionsord**
 - e.g. *en, på, måste, och, i, mot, ...*
 - Fyller grammatiska funktioner
 - Mer eller mindre konstanta
(undantag: *hen*)

Ordklasstyper: Exempel

Öppna ordklasser

- substantiv
- verb
- adjektiv
- adverb

Slutna ordklasser

- artikel
- konjunktion
- preposition
- pronomen

*“Substantiv är namn på ting, så som klocka, hatt och ring.
Verb är sådant man kan göra: sitta, springa, gå och köra.
Adjektiven sen oss lär, hurudana tingen är.”*

Innehållsord

***Substantiv** är namn på ting...*

Substantiv

- Betydelsemässigt är det svårt att avgränsa substantiv...
 - *bil, ring, nyfikenhet, promenad, väderomslag*

Kan böjas i fyra kategorier:

- **Numerus**: singular/plural
- **Kasus**: grundform/genitiv
- **Genus**: utrum/neutrum
- **Species**: bestämd/obestämd

Substantiv: Numerus

Singular	Plural
<i>en <u>bil</u></i>	<i>många <u>bilar</u></i>
<i>ett <u>tåg</u></i>	<i>tre <u>tåg</u></i>

- Inte alla substantiv har pluralform; vissa är **oräkneliga** (→ *singulare tantum*).
 - *mjölk, smuts, panik, samverkan*
 - Hänvisar ofta till substanser eller abstrakta begrepp
- Inte alla substantiv har singularform (→ *plurale tantum*).
 - *kläder, glasögon*

Substantiv: Kasus

Grundform	Genitiv
<i>min <u>katt</u></i>	<i>min <u>katts</u> matskål</i>

- Andra språk kan ha mycket rikare kasussystem, t.ex. finska:

Svenska	Finska	Kasus
<i>hus</i>	<i><u>talo</u></i>	nominativ
<i>i huset</i>	<i><u>talossa</u></i>	inessiv
<i>målning av huset</i>	<i>maalaan <u>taloa</u></i>	partitiv
<i>leva utan hus</i>	<i>elää <u>talotta</u></i>	abessiv

Substantiv: Genus

Utrum	Neutrum
<i>en bil, bilen</i>	<i>ett hus, huset</i>
<i>en grön bil</i>	<i>ett grönt hus</i>

- Fornnordiska skilde på **maskulinum** och **femininum**.
- De sammanfördes till **utrum** i modern svenska, men vissa spår finns kvar:
 - *den gode mannen* – *den goda kvinnan*
 - *den snälle/snälla farbrorn*

Substantiv: Species

Obestämd	Bestämd
<i>bil</i>	<i>bilen</i>
<i>(ett) hus</i>	<i>huset</i>
<i>bilar</i>	<i>bilarna</i>
<i>(flera) hus</i>	<i>husen</i>

***Verb** är sådant man kan göra...*

Verbs

- Verb betecknar typiskt **handlingar**, men ibland också **tillstånd**.
 - *sjunga, hoppa, köra — heta, känna, bo*
- **Finita** former böjs i grammatiska kategorier såsom:
 - **Tempus**: dåtid, nutid
 - **Modus**: indikativ, konjunktiv, imperativ
 - **Diates**: aktiv, passiv
- **Infinita** former är sådana som normalt inte kan “stå för sig själva.”
 - Infinitiv
 - Supinum
 - Participer

Verbböjning i svenska

	Aktiv	Passiv
Infinitiv	<i>vinna</i>	<i>vinnas</i>
Presens	<i>vinner</i>	<i>vinns</i>
Preteritum	<i>vann</i>	<i>vanns</i>
Supinum	<i>vunnit</i>	<i>vunnits</i>
Imperativ	<i>vinn</i>	—

	Particip
Presens	<i>vinnande</i>
Perfekt	<i>vunnen</i>

Tempuskategorier

- Två **enkla tempus**: presens (*nutid*) och preteritum (*dåtid*)
- **Hjälpverb** kan användas för att uttrycka fler tempus.

Tempus	Form	Exempel
presens	presens indikativ	Jag <u>springer</u> .
preteritum	preteritum indikativ	Jag <u>sprang</u> .
futurum	<i>kommer att</i> + infinitiv	Jag <u>kommer att springa</u> .
	<i>ska</i> + infinitiv	Jag <u>ska springa</u> .
perfekt	<i>har</i> + supinum	Jag <u>har sprungit</u> .
pluskvamperfekt	<i>hade</i> + supinum	Jag <u>hade sprungit</u> .

Modus

- **Indikativ**: “normalmodus”, omarkerat modus; fakta och övertygelser
 - jag vinner, hon vann
- **Konjunktiv**: hypotetiska uttalanden, önskemål
 - jag önskar att du vore här
 - leve Sverige!
- **Imperativ**: uppmaningar, begäran
 - Kom! Gå! Försvinn!

Diates

- **Aktiv:** det grammatiska subjektet utför handlingen

- *Chefen avskedade honom.*
- *Han säljer boken.*

- **Passiv:** det grammatiska subjektet påverkas av handlingen

- *Han avskedades.*
- *Boken säljs av honom.*

Diates i svenska

- Passiv diates kan också uttryckas genom *bliva* + particip.
 - Han blev avskedad.
- Passiva former kan ibland ha en aktiv betydelse (**deponensverb**).
 - Jag hoppas det.
 - Vi lyckades inte.
- Aktiva former kan ibland uttrycka en “**medium**” diates.
 - Boken säljer bra.

Hjälppverb

- **Temporala** hjälpverb används för att uttrycka komplexa tempus.
 - *ha, kommer (att), ska*
- **Modala** hjälpverb används för att uttrycka olika modaliteter.
 - *vill, bör, ska, måste, får, lär, ...*

Adjektiven sen oss lär, hurudana tingen är.

(...men vad sägs om **adverb**?)

Adjektiv

- Adjektiv betecknar typiskt **egenskaper** eller **tillstånd**.
 - *söt, glad, irriterad, akrobatisk, svensk, grön*
- Adjektiv **kongruensböjs** med substantiv.
 - *en brun katt, ett brunt glas, den bruna katten*
- Adjektiv ofta **komparationsböjs** i olika grad.

positiv	komparativ	superlativ
<i>söt</i>	<i>sötare</i>	<i>sötast</i>
<i>irriterad</i>	<i>mer irriterad</i>	<i>mest irriterad</i>

Adverb

Adjektiv beskriver substantiv.

det snabba tåget

Adverb beskriver verb.

tåget kör snabbt

- Adverb kan uppfylla fler funktioner:

- Alltså kommer jag.
- Jag kanske kommer.
- Lyckligtvis kan jag komma.
- Jag kommer inte.

(satsrelation)

(sanningshalt)

(talarens attityd)

(negering)

Funktionsord

Slutna ordklasser

Vi tittar närmare på:

- Pronomen
- Artikel
- Preposition
- Konjunktion
- Subjunktion

Utöver detta finns också:

- Räkneord
- Verbpartikel
- Infinitivmärke
- Interjektion
- (Verbparticip)

Pronomen

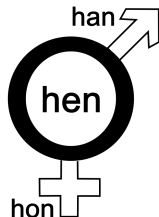
- Pronomen står bokstavligen **“istället för substantiv.”**
 - *Peter träffade Lisa. Han gav henne mina anteckningar.*
- **Substantiviska** pronomen uppför sig som substantiv.
 - *jag, du, han, honom, oss, de, det, man, ingenting, ...*
- **Adjektiviska** pronomen uppför sig som adjektiv.
 - *min/mitt, hennes, någon, många, övrig, enda, ...*

Vanliga typer av pronomen (*det finns fler!*)

- **Personliga** pronomen (också: **anatoriska** pronomen)
 - jag, du, han, hon, honom, henne, de, den, det, ...
- **Demonstrativa** pronomen
 - denne, denna, detta, dessa; den (här), det (här)
- **Possessiva** pronomen
 - min/mitt, hans, hennes, dess, vår/vårt, ...
- **Myckenhets**pronomen
 - många, fler, varje, all, båda, någon, ingen, ...
- **Interrogativa** pronomen
 - vem, vad, vilken, när, hur, ...

Pronomen – en sluten ordklass?

- Pronomen kategoriseras vanligtvis som en **sluten klass** av ord.
 - “sluten klass” $\approx$ man kan inte lägga till/uppfinna nya ord
- Det könsneutrala **hen** är dock ganska nytt!
 - Föreslogs år 1966, spreds under 2000-talet
- **Neopronomen** bryter också mot detta antagande.
 - 🇬🇧 *xe/xem, ze/hir, fae/faer, ...*
 - Att pronomen normalt är en fast, sluten ordklass kan förklara varför de känns mer “onaturliga” för många personer jämfört med andra nya ord.

Källa: [Wikimedia Commons](#)

Artiklar

- Artiklar anger substantivets **bestämmdhet**.
 - Bestämda: *den, det, de*
 - Obestämda: *en, ett*
- Svenska och norska är bland de mycket få språk som uttrycker bestämdhet **både före och efter** substantivet.
 - den *ståtliga* strutsen

Prepositioner

- Prepositioner betecknar typiskt **relationer**.
 - *Lampan sitter i taket.*
 - *Vattnet rinner under huset.*
 - *Han sover på natten.*
- Vissa **verbpartiklar** används numera som prepositioner.
 - *oavsett tidigare resultat; angående provet*
- Vissa **idiomatiska uttryck** fungerar som prepositioner.
 - *Jag överlever med hjälp av kaffe.*
 - *Han lyckades på grund av tur.*

Konjunktion

- Konjunktioner “**binder samman**” satsdelar eller satser (**bindeord**).
 - *och, men, så, för, eller, ...*
- Konjunktioner binder oftast samman två **huvudsatser**.
 - *Kalle diskade men Lisa lagade bilen.*
 - *Anna kommer inte och/men/så/för/eller Bo har kvällspasset.*
- Konjunktionen **och** kan binda samman flera frastyper.
 - *Kalle och Lisa, nu och då*

Subjunktioner

- Subjunktioner används för att “**underordna**” en sats; de inleder **bisatser**.
 - Han inser att vi måste ändra inställning.
 - Du kan läsa medan du väntar.
 - Han kan om han vill.
 - De kan ingenting trots att de har gått på universitetet.
- Subjunktioner betecknar olika **semantiska relationer** mellan satserna.
 - **Temporal**a: innan, sedan, medan, tills, samtidigt som, ...
 - **Kausal**a: eftersom, därför att, då
 - **Konditional**a: om, bara, förutsatt att, ifall, ...
 - **Komparativa**: liksom, som, såsom, än

Andra typer av funktionsord

- **Räkneord** omfattar grundtal och ordningstal.
 - *de två sjörövarna; den första prinsessan*
- **Verbpartiklar** hör nära samman med ett verb.
 - *köra om, spela fram, bryta av* – ibland svåra att skilja från prepositioner
- **Infinitivmärke** är ordet *att* när det följs av ett infinitivverb.
 - *Vi lär oss att analysera meningar.*
- **Interjektioner** är utropsord utan någon syntaktisk funktion.
 - *ja, nej, oj, aj, usch*

Nästa föreläsning

F3: Morfologi Morfem, ordens struktur

Att läsa

- Yule, kapitel 6 (*Morphology*)
- Josefsson, kapitel 5 (*Ordbildning*)

